

УДК 342.95

Використання електронних доказів у адміністративному судочинстві

А. В. Зленко,

*старший викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

Г. В. Муляр,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

О. С. Ховпун,

*кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

Розглядаються питання новели Кодексу адміністративного судочинства – електронних доказів, їх подання до суду та збереження юридичних властивостей з метою врахування при винесенні рішення. Досліджуються визначення поняття

© *Зленко Анна Володимирівна* – старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Академії праці, соціальних відносин і туризму

© *Муляр Галина Володимирівна* – кандидат історичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Академії праці, соціальних відносин і туризму

© *Ховпун Олексій Сергійович* – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Академії праці, соціальних відносин і туризму

“електронні докази”, “електронний цифровий підпис” та “електронний документ”. Вказані терміни допомагають визначити види електронних доказів, способи ідентифікації автора з можливістю подальшого їх використання у судовому процесі.

Окрема увага приділяється дослідженню позиції судів щодо визнання електронних доказів (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайтів (сторінок), текстових, мультимедійних та голосових повідомлень, метаданих, баз даних) в якості доказів у адміністративному процесі.

Ключові слова: право на справедливий суд, електронні докази, електронний документ, електронний цифровий підпис, рішення суду.

Zlenko Anna, Muliar Galyna, Khovpun Oleksii. Use of electronic evidence in administrative proceedings

The scientific article deals with the issues of the amendments to the Code of Administrative Justice – electronic evidence, their submission to the court and preservation of legal properties for consideration in the decision. The definitions of “electronic evidence”, “electronic digital signature” and “electronic document” are investigated. These terms help to identify the types of electronic evidence, ways of identifying the author with the possibility of their further use in litigation.

Particular attention is paid to investigating the court’s position on the recognition of electronic evidence (text documents, graphic images, plans, photographs, videos and sound recordings, etc.), websites (pages), text, multimedia and voice messages, metadata, databases) as evidence in the administrative process.

Key words: right to a fair trial, electronic evidence, electronic document, electronic digital signature, court decision.

Розроблення дієвого механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в судовому порядку стало першочерговим завданням органів державної влади шляхом внесення змін до законодавчих актів. Такі зміни торкнулись і положень Кодексу адміністративного судочинства в частині включення до числа доказів, які використовуються в судовій справі, електронних доказів.

Розвиток інформаційних технологій стосується не тільки сфер суспільного життя людини, а й процесу вирішення спорів у суді. Запровадження електронного виду доказів встановлює необхідність їх правильного застосування та використання.

Важливо, що до прийняття змін у форматі процесуального закріплення електронних доказів у судовому процесі вже надавався такий різновид доказів. Саме тому для правильної оцінки необхідно було законодавчо врегулювати використання електронних доказів у адміністративній справі. Не оминув своєю увагою питання оцінки електронних доказів і Європейський суд з прав людини.

Науковим підґрунтям дослідження використання електронних доказів стали праці І.В. Булгакової, О.П. Вершиніна, А.Ю. Каламайко,

О.М. Лазько, Тертишнікова, С.Я. Фурси та інших науковців, які внесли свій вагомий внесок у розробку правових аспектів, пов'язаних із особливостями використання електронних доказів у адміністративному процесі.

Для аналізу питань, пов'язаних із використанням електронних доказів у адміністративному судочинстві, розглянемо види електронних доказів та їх ознаки, визначимо особливості збереження юридичних властивостей такого різновиду доказів, проаналізуємо процедуру подання електронних доказів до суду, охарактеризуємо рішення судів щодо визнання або невизнання судом електронних доказів.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» мало за мету врегулювати процедурний механізм реалізації права на справедливий суд та право кожного учасника на доступ до правосуддя. Норми Закону спрямовані на розширення способів судового захисту та реалізації доказів у судовому засіданні¹.

Вказаний Закон доповнив сферу адміністративного судочинства новим різновидом доказів – електронними. Зміни торкнулись інших аспектів у форматі здійснення правосуддя та залишаються цікавими для дослідження.

Гарантії захисту прав і свобод людини і громадянина у суді є першочерговим завданням, яке реалізується державою. Статтею 55 Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Ключовими принципами статті 6 Конвенції є верховенство права та належне здійснення правосуддя. Саме вказані принципи є основоположними елементами права на справедливий суд².

¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом України Про ратифікацію Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2,4,7 та 11 до Конвенції. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Процес доказування в адміністративному судочинстві визначено як процедурний механізм учасників адміністративного процесу, в тому числі суду щодо збирання, закріплення, перевірки та оцінки доказів, надалі – винесення рішення. Процедура доказування врегульована нормами процесуального законодавства та визначається як необхідна стадія судового процесу.

Питання електронних доказів досліджувалися теоретиками, які визначали поняття електронних доказів, їх ознаки та розробляли практичні рекомендації із застосування. І.В. Булгакова до категорії електронних доказів відносить лише електронні документи³. А.П. Вершинін зазначає, що відомості, які містяться в електронних документах, являють собою людську думку щодо існуючої дійсності, тому електронні документи необхідно відносити до письмових доказів⁴.

А.Ю. Каламайко надав визначення терміну «електронні докази» як передбачені законом процесуальні форми залучення текстової, звукової та візуальної інформації, яка створена та збережена за допомогою технічних та програмних засобів⁵.

У своєму дослідженні О.М. Лазько запропонував класифікацію електронних доказів, розділивши їх на види (можуть бути виконані у цифровій формі, звуковій формі та формі відеозапису)⁶. С.Я. Фурса запропонувала виділяти докази, отримані за допомогою технічних засобів (фотографії, електронну інформацію, аудіо- та відеозаписи) в окремі різновиди⁷.

Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Законодавець вказав, що ці дані встановлюються різними засобами, в тому числі письмовими, речовими і електронними доказами. Електронні докази можна подавати у різних формах: 1) оригінал електронного доказу; 2) копія електронного доказу, яка засвідчена електронним цифровим підписом; 3) електронні докази, які можна перевести в паперову форму.

³ Булгакова І. В. Електронні докази в господарському процесі: поняття та порядок застосування. *Вісник господарського судочинства*. 2011. №1. С. 85-90.

⁴ Вершинін А. П. Электронный документ: правовая форма и доказательство в суде: учеб.-практ. пособие. Москва: Прогресс, 2000. 250 с.

⁵ Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1. С. 107-113.

⁶ Лазько О.М. Перспективи розвитку електронних (технічних) засобів доказування в цивільному процесі України. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 125-129.

⁷ Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. Київ: КНТ, 2005. 256 с.

Відповідно до ст. 99 Кодексу адміністративного судочинства України електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах та ін.), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)⁸.

Законодавець вказує на те, що електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом. Звертаючись до Закону України “Про електронні довірчі послуги”, слід зазначити, що електронним підписом потрібно вважати електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис⁹.

Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” дає визначення терміну “електронний документ” і визначає його як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною.

При цьому в Законі України “Про електронні документи та електронний документообіг” зазначено, що для ідентифікації автора електронного документа використовується електронний підпис. В свою чергу, накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа¹⁰.

Визнання електронного доказу в якості джерела доказування є досить не легким процесом, оскільки необхідно ідентифікувати джерело походження такого доказу. В разі, якщо копію електронного доказу скріплено електронним підписом, необхідно застосовувати додаткові засоби підтвердження, такі, як посилений сертифікат ключа. Слід зазначити, що електронні докази досить складно досліджувати та надавати оцінку в судовому процесі.

⁸ Кодекс адміністративного судочинства. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

⁹ Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р., № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 40. Ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.

¹⁰ Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.

До ознак електронних доказів можна віднести: нематеріальний вигляд існування; використання спеціальної техніки для дослідження; можливість перенесення чи копіювання на пристрої та інше.

Доцільно розглянути судову практику в цій сфері та позицію суддів щодо застосування електронних доказів у судових справах. Касаційний суд у складі Верховного Суду прийняв рішення своєю постановою № 226/1204/18 від 19 грудня 2018 року щодо необхідності наявності в електронному документі (копія це або оригінал) електронного цифрового підпису¹¹.

Позиція Верховного Суду (ухвала № 9901/43/19 від 14 лютого 2019 року) у справі щодо відсутності електронного підпису в документах полягає в такому: якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, то такі документи скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи. В ухвалі Верховного Суду чітко висвітлена позиція щодо відсутності в електронному документі цифрового підпису особи¹².

Існують особливості документів, які мають ознаки електронних доказів, але фактично такими не є. Учасники справи також мають право подавати письмові докази в електронних копіях. Це твердження підтверджується положенням ст. 94 КАС України: “учасники справи мають право подавати письмові докази в електронних копіях, посвідчених електронним цифровим підписом”. При цьому зазначений різновид доказів не належить до категорії електронних, він вважається письмовим доказом, але переведним у цифрову форму.

Важливо зазначити, що для прийняття судом до уваги електронних доказів необхідно правильно їх закріпити, що унеможливує виключення при розгляді суддею. Електронні докази мають бути належними, допустимими, достовірними і достатніми. У випадку відсутності однієї із перерахованих особливостей доказів суд має право відмовити у прийнятті доказу. В свою чергу, учасники справи мають можливість подавати та витребувати докази, оглядати докази за їх місцезнаходженням, оглядати речові докази, які швидко псуються.

Можемо зробити висновок, що використання електронних доказів у адміністративному судочинстві є досить складним процесом. Налагодження процедурного механізму використання електронних доказів, їх дослідження у суді, збереження їх юридичних властивостей залишається питанням, яке потребує детального дослідження. Електронні

¹¹ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 19 грудня 2018 року, справа 226/1204/18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/78977998?_ga=2.23254396.717303135.1572727387-1433135357.1572212279.

¹² Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 14 лютого 2019 року, справа № 9901/43/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/798833856>

докази знаходяться на одній сходинці з іншими видами доказів (речові докази, покази свідків, висновки експертів) та мають рівноцінну доказову спроможність.

До електронних доказів можна віднести: електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Електронні докази можуть містити інформацію з електронних ресурсів, тому мають закріплюватися належним чином.

Zlenko Anna, Muliar Galyna, Khovpun Oleksii. Use of electronic evidence in administrative proceedings

The scientific article deals with the issues of the amendments to the Code of Administrative Justice – electronic evidence, their submission to the court and preservation of legal properties for consideration in the decision. The definitions of “electronic evidence”, “electronic digital signature” and “electronic document” are investigated. These terms help to identify the types of electronic evidence, ways of identifying the author with the possibility of their further use in litigation.

Particular attention is paid to investigating the court’s position on the recognition of electronic evidence (text documents, graphic images, plans, photographs, videos and sound recordings, etc.), websites (pages), text, multimedia and voice messages, metadata, databases) as evidence in the administrative process.

Key words: right to a fair trial, electronic evidence, electronic document, electronic digital signature, court decision.